

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-7>

УДК 811.162.1

Болотнікова А.П.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Лотош Моніка

Центр польської мови за кордоном (Варшава, Польща)

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ЗООНІМАМИ «ДОМАШНІ ТВАРИНИ» У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті проаналізовано особливості фразеологічних одиниць із зоонімами «домашні тварини» у сучасній польській мові. Також стаття присвячена аналізу національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць із зоонімами в полоністиці. Окреслено лінгвокультурні особливості фразеологічних одиниць із зоонімами. Автор доводить, що фразеологічні одиниці збагачують мову багатим і виразним матеріалом, без якого вона була б не такою виразною. У статті увагу зосереджено на питаннях лінгвокультурної специфіки й дослідженні універсальних та унікальних національно-специфічних рис фразеологічних одиниць. Встановлено, що національно-культурна специфіка забезпечується лексемами, включеними в їх склад, зокрема назвами тварин – зоонімами. У статті запропоновано семантично мотивовану класифікацію, в основі якої функційне значення тварин у житті людини. Власне ознаки, що характеризують відношення тварин до життя людини, слугують чіткою та логічною базою для класифікації зоонімів, а також аналізу їх лексико-семантичних особливостей.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, зооніми, «домашні тварини», польська мова, мовна картина світу.

Bolotnikova Alla

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Lotosh Monica

Center of the Polish Language Abroad (Warsaw, Poland)

FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ZOONYMS «PETS» IN MODERN POLISH

Summary. The article analyzes the peculiarities of phraseological units with zoonyms «pets» in modern Polish. Phraseological units of Polish were included in the analysis and their counterparts in the Ukrainian language, that were selected from the phraseological dictionaries of the mentioned languages. Also, the article is devoted to the analysis of national-cultural specificity of phraseological units with zoonyms in captivity. Linguocultural features of phraseological units with zoonyms are outlined. The peculiarities of Polish language phraseology, the issues of national and cultural specificity of phraseological units, and the elucidation of universal features in Polonics have long been sources of linguistic search, but the problem remains unexplored, despite the phraseological richness of languages and requires further study. The author argues that phraseological units enrich the language with rich and expressive material, without which it would not be so expressive. At the present stage of the development of linguistics, the anthropocentric paradigm focuses the attention of linguistic researchers on the issues of linguistic and cultural specifics and the study of universal and unique national-specific features of phraseological units. It is established that national and cultural specificity is provided by the tokens included in their composition, in particular the names of animals – zoononyms. It is proved that the national and cultural specificity of phraseological units is due not only to the external peculiarity, its own structure, but also internally, related to the background knowledge and national memory of native speakers. Zoononyms have been found to be a subject of interest for linguists because they form a unique lexical-semantic group with regularities, unique facts that may be common to all languages and unique to each national language. Zoonyms are marked by national and cultural specificity. The article proposes a semantically motivated classification, based on the functional significance of animals in human life. In fact, the characteristics that characterize the relationship of animals to human life, serve as a clear and logical basis for the classification of zoononyms, as well as analysis of their lexical-semantic features.

Keywords: phraseological units, zoonyms, «pets», Polish, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми. Фразеологізми є носіями національної картини світу, оскільки вони з'являються в мові на основі образного сприйняття дійсності, яка відображає духовний досвід нації, що пов'язаний з її культурними традиціями. Фразеологічний фонд мови має яскраві ознаки національної культури, з-поміж них широко представлені фразеологізми, що у своєму складі містять зооніми, тобто найменування тварин. Підбір компонентів, синтаксичної структури і лексичних одиниць, зокрема зоонімів, зумовлений реаліями життя носіїв національної мови. Лексико-семантична група, яка репрезентує назви тварин, є лінгвокуль-

турологічним репрезентантом, призмою національного світосприйняття. Як справедливо наголошує В. Телія, назви тварин, як номінативні одиниці мови, «прямо або опосередковано, своїми культурними конотаціями, пов'язані з духовною і матеріальною культурою народу» [3, с. 213]. Більшість фразеологічних одиниць (далі – ФО) створені народом, тому вони пов'язані з інтересами та повсякденними турботами, життям людей. Зооніми – один з давніх шарів лексики. Люди завжди вдавалися до порівняння своєї поведінки, почуттів, зовнішності з світом тварин. Актуальність визначається й тим, що вивчення та опис загальних та національно-специфічних

закономірностей функціонування ФО із зоонімами «домашні тварини» в польській мові вивченні недостатньо в сучасній лінгвістичній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження, присвячені лінгвокультурологічним особливостям фразеології мають достатню теоретичну базу, проте дискусійними залишаються проблеми з'ясування національно-культурної специфіки ФО із зоонімами в різних мовах. ФО у художній прозі, поезії, публіцистиці на основі різних мов вивчали М. Басай [4], Ст. Ско-рупка [5] (на матеріалі польської мови); В. Мокієнко [2] (на матеріалі української мови); В. Телія [3] (на матеріалі російської мови); О. Кунін [1] (на матеріалі англійської мови) та інші.

Формулювання мети статті. Мета дослідження полягає у всебічному описі ФО із зоонімами, зокрема семантичної групи «домашні тварини».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У статті виокремлено та детально описано ФО з зоонімами «домашні тварини» в сучасній лінгвістиці на матеріалі польської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. ФО, до складу яких входять зооніми «домашні тварини», є об'єктом зацікавлення лінгвістики, філософії, історії та культури, вони є колективними емоційно-оцінними образами, відображають національну самобутність народу. Стародавні люди зробили перші кроки на шляху «одомашнення» тварин з метою зробити своє життя комфортнішим і стабільнішим. Людина отримувала від одомашнених тварин не тільки їжу (м'ясо, молоко, яйця), але й естетичне задоволення (домашні улюбленці).

У статті розглянуто три підгрупи, що репрезентують семантичну групу «домашні тварини»:

- «домашні улюбленці» (*kot, pies*);
- «сільськогосподарські тварини» (*koń, krowa, świnią*);
- «домашня птиця» (*kura, gęś, kaczką*).

Сільськогосподарські тварини забезпечують людину їжею, деяких вони використовують як засіб пересування, домашніх улюбленців купують для отримання естетичного задоволення. Важливо наголосити, що домашні улюбленці можуть також мати практичну цінність, наприклад, собаки допомагають полювати, пасти стада, охороняють будинок від диких тварин, а коти полюють на мишей.

Семантична підгрупа «домашні улюбленці» (на прикладі зооніма КОТ)

Домашні улюбленці передовсім дають людям позитивні емоції, призначені для комунікування. Так, коти – це загадкові тварини, люблять незалежність, полюють на птахів і гризунів.

Вибір зооніма *kot* з усього різноманіття сучасних домашніх улюбленців зумовлений тим, що він є одним із найдавніших домашніх улюбленців, який живе поруч з людьми, позитивно впливає на їхнє здоров'я та психологічний стан, на відміну від собак, коти – домашні тварини в буквальному сенсі слова: *Jak kota w domu (chatupie) nie ma, myszy dowodzą*.

У *Słowniku języka polskiego* «kot – zwierzę domowe o miękkiej sierści, długim ogonie, długich wąsach i łapach zakończonych pazurami» [6, s. 361].

Кіт – це тварина, яка мурчить: *miauczy jak kot*; умивається: *kot się myje, będą goście*; п'є мо-

локо: *dchodzi niepyszny jak kot od mleka*; полює на мишей: *jak kota nie ma, to myszy rządzą*; лас-тяться до людини: *łasi się jak kot*; боїться води: *boi się jak kot wody*; ніколи не плаче: *tylę, co kot napłakał*. Вважається, що кіт «несправжній»: *falszywy jak kot*. Така думка про kota випливає з того, що це тварина непередбачувана в поведінці і не така вірна, як собака. Навіть добре приручений кіт може подряпати або вкусити свого власника. Ще одна причина полягає в переконанні, що це диявольська тварина. Кіт має здатність бачити вночі, що вирізняє його з-поміж інших тварин і людини, а тому наближає до світу темряви, а отже, зла. Також кіт лінивий: *leniwy jak kot*; незалежний, любить свободу: *kot zawsze chodzi swoimi ścieżkami*. У давнину котів розводили для боротьби з гризунами. Деякі коти лікувати нефрит. Сьогодні навіть у сільській місцевості котів розводять для затишку і комунікації: *kocia matka, kocie ojciec*. Кіт – домашня тварина, бо його тримають удома. Його поведінка, особливо незалежність та хижацтво вказують, що все-таки це дика тварина, обмежуючи свої стосунки з людиною до мінімуму.

У сучасній польській мові є ФО, які мають негативні асоціації в історичній та культурній площині: *kupować kota w worku* (купувати kota в мішку) – це не лише польський фразеологізм, він зустрічається у багатьох європейських мовах.

Кіт, його зовнішні риси та характер дуже часто використовуються для опису людини. Важливо наголосити, що хоча у фразеології кіт має досить негативні конотації, „kocie określenia”, спрямовані на людину, є переважно позитивними. Ми часто називаємо когось із близьких нам за допомогою демінутивів: *kotku, koteczku, kotusiu, kociaku*. Ми можемо порівняти поведінку людини з поведінкою kota: хтось може видавати звуки, схожі на нявкання, муркотіння або хрюпіння. Можна сказати, що хтось *łasi się* або *drapie jak kot*. Спритність kota також оцінена в мові: *ktoś jest zwinny jak kot* або *ma kocie (zalone, uwodzicielskie) ruchy*. Окремі частини людського тіла можна назвати частинами тіла kota або порівнювати їх: ми говоримо *o kocich oczach, kocich pazurkach czy łapkach (jako dłoniach)*. Жінку можна назвати *kocią*, а це означає, що вона чутлива, приваблива, загадкова, але також підступна.

Неможливо чітко визначити, чи оцінюється кіт позитивно чи негативно. Репрезентовано ФО, у яких кіт має негативне значення, але переважна більшість ФО має позитивні конотації, пов'язані з людиною. Мовний образ kota схожий на його сприйняття людиною як тварини, не в мовному, а в реальному сенсі. Ставлення людини до котів неоднозначне: звичайно, це домашня тварина, однак, не можна сказати з повною переконаністю, що кіт – лише «добра» тварина. Коти не дуже довірливі та вірні, вони горді і *chodzą własnymi drogami* не тільки в мові, але і в житті.

Кота сприймають позитивно не лише через приємні риси цієї тварини. На це впливають і культурні фактори: приручення kota в польській культурі не лише фізичного, але й мовного: з дитинства ми маємо справу з котом як героєм казок (*Кіт у чоботях* Шарля Перро), віршами (*Котек* Юліана Тувіма чи *Chory kotek* Станіслава Яховича) або пісні (*Aaa, kotki dwa* або *Wlazł*

kotek na płotek). На негативне сприйняття kota впливають позамовні чинники: пророцтво, гріх, чаклунство, нещастя, темрява, смерть, жорстокість, хитрощі, зрада, егоїзм, лестощі, гордощі, меланхолія, лінь.

Семантична підгрупа «сільськогосподарські тварини» (на прикладі зооніма KON)

Кінь відіграє важливу роль в житті людей, його поважали, іноді його вважали членом родини: *Koniczek to jest nasz taticzek, a krowiczka to tamiczka*.

У *Słowniku języka polskiego* «koń – duże zwierzę o wydłużonej głowie, grzywie na karku, długim ogonie z włosia i krótkiej sierści, hodowane jako zwierzę wierzchowe i pociągowe» [6, s. 354]. ФО із зоонімом *koń*: *baba z wozu koniom lżej, dobry koń i po błocie pojedzie, silny jak koń pociągowy*, (їдеться переважно про фізичну силу коня; «запряженого до возу» коня для господарської діяльності; їзду верхом). У стародавній Польщі кінь знаходився як на фермі (як робочу тварину), так і в шляхетному середовищі (як товариш лицаря). Ці функції відображено у фразеології: *harować jak koń, koń pociągowy; koń ma duży łeb, niech się martwi, i w sto koni nie dogoni*.

Кінь – це тварина, яка ірже: *rzy jak koń / kobyła*; б'є копитом: *stuka jak koń kopytami*; скаче, брикається: *bryka się jak koń*; швидко мчить: *rusza z kopyta*. Кінь – працьовитий: *robi jak koń*; розумний, розважливий: *koń ma cztery nogi i jeszcze się potknie*; має міцне здоров'я: *zdrowy jak koń*; є символом багатства: *jedzie na złotym koniu*.

Кінь постає цінним і шанованим у багатьох ФО: *darowanemu koniowi nie zagląda się w zęby* (подарунок повинен бути прийнятий, коли його дають, кінь є подарунком), *jak spaść to z dobrego konia* (якщо щось не вдається, є складним, у таких випадках варто ризикувати), *można z kimś konie kraść* (хтось хороший друг, товариш, якому можна довіритися) тощо. Верховна їзда вважалася розвагою, вона приносила радість і задоволення: *szczęśliwy, zadowolony jakby go kto na sto koni wsadził czy każdy ma swojego konika* (улюбленого, на якому їде), означає улюблення, хобі.

Можна назвати людину *koniem*, але скоріше в негативному значенні: *Taki stary koń, a wciąż bawi się kolejką; Ty koniu!* (у значенні – ти, ледацюго: *Oj ty koniu, robić ci się nie chce*). Цікаво, що кінь є метафорою ліноців лише у цій приказці (коли їдеться не про самого коня, а про людину), в інших – це символ працьовитості. Людський сміх можна назвати *rżeniem*, зуби *końskimi* (тобто великими і здоровими), дівоча зачіска *koński ogon* (довге, пряме волосся, зав'язане на голові).

Отже, мовна картина коня є позитивною. Негативні конотації зазвичай з'являються лише в поєднанні з людиною. Кінь – це друг людини, тварина, яка може допомогти в лікуванні (іпотерапія), цінуються його краса та мудрість.

Список літератури:

1. Кунин А. В. Курс фразеології сучасного англійського мови. Москва : Вища школа, 1986. 336 с.
2. Мокиєнко В. М.: Языковая картина мира в зеркале фразеологии. *Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków*. Uniwersytet Opolski. Opole, 2007. С. 49–65.
3. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
4. Basaj M. Nazwy zwierząt jako komponenty porównań frazeologicznych. Warchoń S. (red.), *Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich*. Lublin, 1996. S. 281–287.

Семантична підгрупа «домашня птиця» (на прикладі зооніма KURA)

Зооніми підгрупи «домашня птиця» репрезентовано трьома основними видами (курка, качка, гуска). Лексикографічні дослідження демонструють, що в семантичній структурі слова укладені знання народу про власне предмет, а, дослідивши його тлумачення, наведено в словнику, можна зробити висновок, які зовнішні і внутрішні якості, що позначається словом, релевантні для носіїв тієї чи іншої мови. Щоб виявити національно-культурну специфіку в підгрупі «домашня птиця», розглянемо дефініції зооніма *kura* в *Słowniku języka polskiego* «kura – ptak domowy; też: samica tego ptaka» [6, s. 382].

Курей розводять переважно для м'яса та яєць: *chodzi jak kura z jajkiem*. Уважна господиня стежила за птахом, бо траплялося, що деякі кури їли свіжі яйця або залишали їх у абсолютно неподходячих місцях.

Курка – це птах, який кудкудаче: *gdacze jak kura*, це є символом того, що курка знесла яйце: *każda kura gdacze, kiedy jajko zniesie*; клює зерно: *trafiło się jak ślepej kurze ziarno*; гребеться в землі: *grzebie jak kura*; не бачить вночі: *kurza ślepotą*. З фразеології довідуємося про мокру курку: *mokry jak kura*; що вона має пазури: *pisze jak kura pazurem*; про нерозумного птаха: *zna się jak kura na pieprzu*; наївного птаха: *kura domowa «kobieta interesująca się tylko domem i dziećmi, nie mająca szerszych horyzontów myślowych»*; птаха зі слабкою пам'яттю: *pamięć jak u kury*. У фразеології курка – це наївний і дурний птах, який відкладає яйця, не знаючи, що це в першу чергу робить користь для людей. Крім того, це робить курку повністю залежною від людини, яка вирішує питання її життя та смерті.

Висновки і перспективи дослідження.

У польській мові широко представлені ФО із зоонімами «домашні тварини», які мають великий потенціал до вторинної номінації і метафоризації явищ дійсності. Семантична група «домашні тварини» включає три підгрупи: «домашні улюбленці», «сільськогосподарські тварини», «домашня птиця». Аналіз ФО із зоонімами «домашні тварини» встановив, що вони є найбільш поширеною групою, вони живуть поруч з людиною та відіграють важливу роль в її життєдіяльності. ФО із зоонімами «домашні тварини» стосуються всіх проявів життя людини: соціальні взаємини, явища культури і навколишнього світу, емоційна сфера. Проведене дослідження не вичерпує всіх можливих аспектів функціонування ФО із зоонімами «домашні тварини». Національно-культурна специфіка ФО із зоонімами засвідчує потребу компаративних досліджень. Дотепер практично немає праць, які б репрезентували семантику ФО із зоонімами у зіставному аспекті. Перспективу подальших досліджень також вбачаємо в аналізі інших зоонімів як складників ФО.

5. Skorupka S. Wstęp, w: idem, Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 1985. S. 5–11.
6. Słownik języka polskiego. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. 1357 s.

References:

1. Kunin A. V. (1986). Kurs frazeologii sovremennogo anglijskogo yazyka [Course in phraseology of modern English]. Moskva: Vysshaya shkola, 336 p.
2. Mokienko V. M. (2007). Yazykovaya kartina mira v zerkale frazeologii. Frazeologia a językowe obrazy świata przelomu wieków [The linguistic picture of the world in the mirror of phraseology]. Uniwersytet Opolski. Opole, pp. 49–65.
3. Teliya V.N. (1996). Russkaya frazeologiya. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokulturologicheskij aspekty [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moskva: Shkola «Yazyki russoj kultury», 288 p.
4. Basaj M. (1996). Nazwy zwierząt jako komponenty porównań frazeologicznych [Animal names as components of phraseological comparisons]. Warchoł S. (red.), Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich. Lublin, pp. 281–287.
5. Skorupka S. (1985). Wstęp [Introduction], w: idem, Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, pp. 5–11.
6. Słownik języka polskiego [Polish dictionary]. (2009). Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1357 p.